

LENINOV ZÁPAS O DIALEKTIKU V BOJI PROTI MECHANICIZMU

ELENA FILOVÁ

V úsilí o pochopenie a vysvetlenie Leninovej dialektiky by nebolo nič jednoduchšie ako povyberať pomocou vecného registra z Leninových diel jeho inak mnohopočetné výroky o dialektike, ako aj jeho kritické výpovede na adresu metafyziky a mechanicizmu a usporiadať ich do určitej ucelenej a prehľadnej sústavy — s primeraným komentárom. Takýto postup by však bol neprimeraný povaha a významu Leninovej dialektiky jednak preto, že by túto dialektiku interpretoval podľa určitých abstraktných, resp. výlučne teoretických kritérií, ktoré sám Lenin až druhotne bral do úvahy, jednak by priam porušoval metodologické požiadavky, aké vyvierajú zo samej dialektiky. Okrem toho by taký postup bol vyslovene nehistorický, nemohol by brať do úvahy historické korene Leninovej dialektiky či už vo vzťahu ku konkrétnej dejinnej situácii, ktorá rozhodujúcim spôsobom determinovala a formovala Leninovo dialektické myslenie i jeho dialektickú prax, či už vo vzťahu k historickým teoretickým zdrojom, predovšetkým však k Marxovej a Engelsovej dialektike, alebo aj k Heglovej dialektike, ktorú Lenin — ako je známe — veľmi dôkladne študoval.

Ak k spomenutým problémom, spojeným s metódou výkladu Leninovej dialektiky, ešte pripojíme poznámku, že okrem explicite vyjadrených názorov na povahu dialektiky je potrebné brať do úvahy aj „dialektiku činu“, to znamená dialektiku, obsiahnutú v riešení celkom určitých konkrétnych otázok revolučnej teórie a praxe, vynikne celá zložitosť úlohy či snahy o vysvetlenie Leninovej dialektiky. Na šťastie Lenin nielen *povedal*, že dialektika je dušou marxizmu, ale on aj myslel a konal tak, že dialektika sa stala dušou jeho učenia a konania, dušou leninizmu. To, pravda, vôbec nezľahčuje, skôr komplikuje úlohu objasniť, vysvetliť povahu Leninovej dialektiky. Predsa však uľahčuje úlohu tohto referátu v tom zmysle, že vlastne všetky ostatné referáty na tejto konferencii sa či už priamo, alebo nepriamo zaoberajú Leninovou dialektikou. Preto cieľom tohto referátu zostáva objasniť Leninovu dialektiku ako negáciu metafyziky a mechanicizmu. To znamená ukázať, v čom a ako videl Lenin metafyziku a mechanicizmus vo vtedajšom myslení, ako je v praktickom politickom hnutí a ako práve kritika mechanicizmu ovplyvnila formácie jeho dialektických koncepcií.

Bolo by prirodzene, veľmi vábivé pojať do tohto výkladu Leninovu kritiku metafyziky a mechanicizmu v jeho najširšom chápaní, to znamená ako kritiku každej jednostrannosti, každého zjednodušovania a splošťovania, každej prepriatej a vulgarizujúcej priamočiarosti. To je však náročná úloha, nielen čo sa týka jej teoretickej podstaty, ale aj pokiaľ ide o rozsah, najmä ak uvážime, že vlastne celé Leninovo dielo je polemické, namierené proti takým či onakým prejavom nesprávneho, nedialektického myslenia.

Nielen pre pochopenie Leninovej dialektiky, ale aj pre pochopenie celého jeho diela rozhodujúci význam má otázka, ktorá je základná a najdôležitejšia

u všetkých zakladateľov marxistickej filozofie, totiž pochopenie tej cesty, toho spôsobu, akým oni prekonávali starý materializmus a vtedajšiu metafyziku. Vzhľadom na skutočnosť, že Lenin takmer s polstoročným odstupom od pôsobenia Marxa a Engelsa vstupoval do teoretického i praktického komunistického hnutia, by sa mohlo zdať, že otázka Leninovej negácie starého mechanistického materializmu a starého heglovského idealizmu je tu postavená zbytočne. Veď je známe, že Lenin pokračoval v Marxovom a Engelsovom diele. Znamená to však, že on v hotovej podobe, jednoducho prebral, osvojil si tie výsledky (najmä v teórii), ku ktorým Marx a Engels dospeli, a že sa nezaujímal o to, ako k nim dospeli? Je známe, že osvojiť si nejaké teoretické poznatky či skúsenosti neznamená naučiť sa naspamäť niekoľko poučiek, ale vyžaduje si — hoci v skrátenej podobe — prekonať celú cestu tvorivého hľadania svojich predchodcov. Len vtedy sa výsledky, ku ktorým oni dospeli, stanú nielen trvalým mojím vlastníctvom, trvalou hodnotou môjho vlastného myšlienkového sveta, ale stanú sa aj stimulom môjho vlastného ďalšieho rastu a predpokladom tvorivého vyrovnávania sa s novými mne súčasnými myšlienkovými prúdmi. Práve takto videl Lenin svoj vzťah k dielu svojich učiteľov.

Napokon, kto pozná Leninovo dielo, vie, že Lenin študoval Marxov Kapitál, Svätú rodinu a Biedu filozofie, Engelsovo Anti-Dühringa a L. Feuerbacha, ale že súčasne študoval aj samého Feuerbacha, aj Heglovu Vedu o logike a jeho Dejiny filozofie. Už preto, že Lenin poznal Kapitál, Manifest, Marxovu a Engelsovu kritiku klasickej politickej ekonómie, utopického socializmu, ako aj ich kritiku Proudhona a mladoheglovcov, nemohol sa zastaviť na tom, čo mu tieto diela poskytovali, ale musel ísť ďalej. Sama povaha marxistickej teórie už v tej podobe a v tom rozsahu, v akom sa s ňou zoznámil, ho pobádala k ďalšiemu tvorivému samostatnému dotváraníu tejto teórie. A to tak vo vzťahu k jej historickým prameňom, ako aj vo vzťahu k tým myšlienkovým prúdom, ktoré či už nezávisle od Marxa a Engelsa, alebo prostredníctvom ich diela obnovovali kontakty s Heglovou a Feuerbachovou, resp. i staršou filozofiou. K týmto historickým súvislostiam vo vývine marxistického a spoločensko-politického myslenia vôbec sa radia súvislosti objektívneho ekonomicko-politického a kultúrneho spoločenského vývoja, o ktorých možno povedať, že boli rozhodujúce pre stimulovanie Leninovej teoretickej aktivity, najmä vzhľadom na dozrievanie revolučnej situácie v starom Rusku.

Vďaka týmto dejinným podmienkam, ako aj osobnostným kvalitám a vlastnostiam V. I. Lenina ako mysliteľa a revolucionára, stali sa jeho diela a jeho revolučná činnosť ohniskom, do ktorého sa zbíjali a cez ktoré sa pretavovali tak Marxove a Engelsove myšlienky, ako aj tie teoretické koncepcie — či už marxistické, alebo nemarxistické — ktoré vyplňali takmer polstoročný dejinný odstup od pôsobenia Marxa a Engelsa.

Mohlo by sa zdať, že pre vysvetlenie či osvetlenie Leninovej kritiky mechanizmu a metafyziky je takýto pomerne široký pohľad na jeho miesto v dejinách zbytočný. Ak sa však má dodržať ten metodologický prístup, o ktorom som hovorila na začiatku — totiž interpretovať Leninovu dialektiku a tým aj jeho kritiku mechanizmu podľa kritérií, obsiahnutých v samom Leninovom diele

a nie podľa nejakých vopred stanovených a tomuto dielu vonkajších, resp. cudzích kritérií, potom je to potrebné. Aby totiž Leninove myšlienky o dialektike a jeho kritike nedialektických názorov vyzneli ako organický moment celej jeho mysliteľskej aktivity, celého jeho teoretického diela, celkovej činnosti a aby zároveň vyrastali zo spoločného fundamentu, teda aby mali spoločný základ, akéhosi najvnútornejšieho a jednotného „spoločného menovateľa“, je potrebné preskúmať jednak Leninov vzťah k starému predmarxovskému materializmu, ktorý už Engels označil za mechanistický a metafyzický materializmus, jednak jeho vzťah k Marxovej a Engelsovej, ako aj Heglovej dialektike. Inými slovami, je potrebné ozrejmiť si Leninov spôsob negácie starého materializmu a idealistickej metafyziky, čo inak znamená osvetliť Leninovu cestu k dialektickému a historickému materializmu, jeho špecifický podiel na formovaní sa tejto novej filozofie socialistickej epochy.

Z novej historickej situácie vyplýva, že Lenin ako revolucionár, ktorý svoju úlohu videl v premene daných pomerov, nemôže si učenie svojich predchodcov osvojovať nezávisle od týchto pomerov a nemôže sa ani zastaviť na tom, čo Marx a Engels vytvorili. Mechanizmus a metafyzika, s ktorými sa stretal Lenin, boli iné ako tie, ktoré kritizoval Marx alebo Engels, a preto bolo potrebné aj v dialektike pozitívne rozpracovať a rozvíjať tie črty, ktoré by poskytovali teoretickú bázu pre úspešné prekonanie týchto nových foriem metafyziky a mechanizmu. Túto skutočnosť je potrebné zdôrazniť hlavne preto, aby sa ozrejmil a zvýraznil jeho osobitný, svojský, tvorivý a originálny spôsob negácie starého mechanistického materializmu a tým aj jeho rovnako osobitný podiel na formovaní marxistickej dialektiky.

Vo formuláciách, ktorými sa charakterizuje Leninova zásluha, resp. prínos k filozofii dialektického a historického materializmu, sa obyčajne uvádza, že tvorivo uplatnil Marxovu dialektickú metódu pri analýze monopolného kapitalizmu, prípadne že ďalej rozvinul teóriu poznania a pod. V každom prípade takáto charakteristika implikuje predstavu o lineárnej následnosti medzi Marxom a Engelsom na jednej a medzi Leninom na druhej strane, akoby u Lenina šlo vlastne iba o aplikáciu hotových poučiek. V takejto charakteristike sa stráca nespoorný fakt, že Lenin nielen pokračoval v tom, čo začali Marx a Engels, ale zároveň nanovo a v mnohom ohľade nezávisle od výsledkov, ku ktorým dospeli oni, prekonával cestu, ktorou oni už boli prešli, to znamená cestu tvorivého vyrovnávania sa so starým mechanistickým materializmom a s Heglovou špekulatívnou idealistickou metafyzikou. Vzhľadom na nové a značne odlišné historické podmienky, v ktorých Lenin žil a pôsobil, neboli a nemohli byť jeho cesta, jeho spôsob negácie mechanistického materializmu a špekulatívneho idealizmu úplne totožné s Marxovou a Engelsovou negáciou. Lenin študoval Feuerbacha, aj práce francúzskych materialistov, ale zároveň nemohol neštudovať Černyševského a s ním aj tie zvláštnosti, s akými vstupoval feuerbachovský a tradičný materializmus do ruských pomerov. Lenin študoval Marxa a Engelsa, ich kritiku Heglovej filozofie, no študoval aj diela samého Hegla a zároveň nemohol neštudovať Plechanova, prvého ruského filozofa, ktorý sa podujal šíriť marxistickú filozofiu v ruských podmienkach.

Lenin preštudoval Kapitál, spoznal zákonitosti rozvoja kapitalizmu, no nemohol neštudovať diela národníkov a iných ruských teoretikov, ktorí čiastočne nezávisle od Marxovej teórie, ale často aj prostredníctvom akoby kritického pohľadu na Marxa sa pokúšali opísať ruské pomery. Ak niekde, tak v úsilí o pravdivé vyjadrenie ekonomickej a politickej situácie v predrevolučnom Rusku možno sa nezvratne presvedčiť o tom, že Leninovu teoretickú, ale ani prakticko-revolučnú aktivitu tu naskrze nemožno chápať ako prostú aplikáciu hotových Marxových poučiek. Tu sa možno presvedčiť o *samostatnom, tvorivom* Leninovom prístupe tak k dielu svojich učiteľov, ako aj k poznaniu ruskej skutočnosti. Jeho kritika národníctva obsahuje významný teoretický moment, týkajúci sa práve chápania dialektiky v protiklade k eklekticismu, subjektivismu a mechanizmu národníckych teórií.

Ako dozrievala v Rusku revolučná situácia, tak rástla potreba koordinovať revolučný pohyb vo všetkých krajinách, kde robotnícka trieda dospela uvedomelosťou a organizačnou vyspelosťou na subjekt revolučnej premeny spoločnosti. To viedlo Lenina ku kritickému skúmaniu situácie v západoeurópskom robotníckom hnutí, k rozboru teórií, ktoré sa obyčajne hlásili k Marxovi, ktoré však zároveň nezriedka opúšťali podstatu Marxovho učenia. Zároveň však správne pochopenie potrieb a perspektív revolučného hnutia si vyžadovalo teoreticky preskúmať nové javy vo vývine kapitalizmu a ich sociálnopolitické dôsledky. To je tá oblasť Leninovej činnosti, ktorá vyústila do teórie imperializmu ako najvyššieho štádia kapitalizmu, do kritického rozboru Kautského a Bernsteinových koncepcií a koncepcií II. internacionály vôbec a ktorá bola organizačne zavŕšená založením III. internacionály.

Spomínam aspoň tieto najzákladnejšie dejinné tendencie a nimi podnietené tendencie Leninovej prakticko-teoretickej činnosti jednak preto, aby som zdôraznila, že Leninovu filozofiu a teda ani jeho chápanie dialektiky, ani kritiku mechanizmu nemožno pochopiť izolovane od jeho prakticko-revolučnej aktivity, jednak preto, aby som ukázala, že Leninovu kritiku mechanizmu, ako aj jeho dialektiku nemožno chápať ako vypočítanie či načrtnutie niekoľkých znakov, ale jedine ako neobyčajne významný — ba základný podstatný moment tej teórie, ktorú nazývame leninizmom a ktorá vyslovuje historickú pravdu o prvej víťaznej proletárskej revolúcii a o epoche, v ktorej sa uskutočnila. Dialektika je nosným pilierom tejto pravdy a kritika mechanizmu je organickým momentom v tvorbe všetkých pozitívnych koncepcií.

Pravda, v jednej prednáške nemožno sledovať tvorbu Leninových dialektických koncepcií ani jeho kritiku mechanizmu v celej šírke, vo všetkých oblastiach jeho činnosti. Preto sa obmedzíme na tie otázky, ktoré pre pochopenie Leninovej dialektiky majú kľúčový význam. A to je predovšetkým otázka, ako Lenin negoval, ako prekonal starý mechanistický materializmus, ako aj vtedajšie formy idealizmu a ako sa v procese tejto negácie formovala jeho pozitívna teória dialektiky. V úvodnej časti som sa snažila dokázať, že tu skutočne šlo o samostatné tvorivé postupy, a nie iba o nejaké prevzatie či osvojenie si hotových poučiek, ani iba o aplikáciu takých poučiek.

Vyjasniť Leninov spôsob negácie starého materializmu a idealizmu — to

je nesporne úloha spadajúca do kompetencie filozofie. Bez toho, aby sme čo len na moment upustili zo zreteľa Leninovu teoretickú činnosť v oblasti politickej ekonómie, štátu a práva alebo jeho praktickú politicko-organizačnú činnosť, možno plným právom tvrdiť, že riešenie filozofických otázok má u Lenina centrálné postavenie, že im sám pripisuje rozhodujúci význam pre správne riešenie všetkých ostatných otázok, teda aj ekonomických, politických a praktických otázok. Až pozitívnym a tvorivým osvojením si filozofie Marxovej a Engelsovej, až kritickým vyrovnaním sa s Plechanovovou interpretáciou marxistickej filozofie, až kritickým štúdiom Feuerbacha a starého materializmu, ako aj materialistických tradícií v ruskom filozofickom myslení si Lenin vytvoril teoreticko-metodologickú bázu, ktorá sa stala východiskom a predpokladom pravdivého teoretického zobrazenia ruskej skutočnosti a ktorá mu poskytla základnú orientáciu pri rozvíjaní politickej aktivity.

Leninovu cestu dialektiky negácie mechanistického materializmu, pravda, nemožno chápať ako jednorazový akt, nemožno celkom jednoznačne vymedziť napr. niektoré z jeho diel ako také, do ktorého by bola uzavretá táto negácia, tak ako nemožno jednoznačne určiť dielo, o ktorom by sa mohlo povedať, že sa tejto negácie netýka. Predsa však v Leninovom teoretickom odkaze sú diela, v ktorých je kritika metafyziky a mechanizmu, ako aj pozitívna koncepcia dialektiky obsiahnutá nielen implicitne v riešeníach určitých konkrétnych otázok, ale je aj explicitne vyjadrená. Z týchto diel je potrebné sa podrobnejšie dotknúť najmä knihy *Kto sú priatelia ľudu a ako bojujú proti sociálnym demokratom*, potom *Materializmus a empiriokriticizmus* a napokon sú to *Filozofické zošity*.

Každé z týchto diel predstavuje jednu významnú etapu vo formovaní sa Leninovej koncepcie dialektiky a v jeho kritike mechanizmu a tým aj významnú etapu v uskutočňovaní filozofie dialektického a historického materializmu.

Práca *Kto sú priatelia ľudu* zaujíma v mnohom ohľade zvláštne miesto v Leninovej teoretickej a filozofickej tvorbe. Predovšetkým tým, že je to prvé polemické a pritom teoretické dielo, venované sporom o povahe ruskej skutočnosti. Dalo by sa povedať, že je to vlastne teoretická príprava k celej sérii ďalších prác, venovaných najmä analýze ekonomických pomerov. Zaujímavé je toto dielo aj tým, že v ňom viacej než v iných je priam hmatateľne zistiteľný vplyv Marxovej teórie, ako ju Lenin naštudoval najmä z Kapitálu. Tu viac než kdekoli-vek inde možno pozorovať, ako Lenin súčasne s kritikou národných teórií konfrontuje svoje postupy s Marxovými metodologickými zásadami. A v centre Leninovej pozornosti je tu práve dialektika. Dialektika spoločenského pohybu a z nej vyplývajúce požiadavky pre metódu skúmania spoločenských procesov.

Zároveň však výklad pozitívnych črt dialektiky je aj v tomto diele rozhodujúcim spôsobom určený povahou teórií, ktoré Lenin kritizoval. Národníci boli obhajcami malého súkromnovlastníckeho podnikania v poľnohospodárstve, obhajcami patriarchálnych foriem života roľníckeho ľudu a ako takí videli v zárodkoch rýchlo sa rozvíjajúceho veľkopriemyslu nebezpečenstvo pre tento spôsob života. Hľadali dôkazy, že patriarchálne roľníctvo sa môže vyhnúť kapitalistickému vývinu, respektíve, že môže tvoriť spolu so všetkými jemu vlastnými

kultúrnymi zvláštnosťami viac-menej nenarušenú enklávu v systéme ruského kapitalizmu.

Lenin, ktorý už predtým hlboko študoval tendencie v ekonomickom vývine Ruska, mal po ruke ohromné množstvo vedeckých faktov, vo svetle ktorých vrúcne želanie národníkov a ich teórie vyznievali neprijateľne. Lenin však nezastal pri porovnávaní faktov. Vychádzajúc z Marxových myšlienok, že spoločenský vývin je prírodnohistorickým procesom a že každá spoločensko-ekonomická formácia predstavuje celostný vnútorne zladený systém, skúmal povahu vzťahov medzi faktami, skúmal funkcionálne väzby medzi rozličnými zložkami, momentmi a úrovňami spoločenského pohybu, odhaľoval príčinné súvislosti, indentifikoval základné, určujúce tendencie tohto pohybu. Práve takýto postup mu umožnil preniknúť aj k najjemnejším odtienkom subjektivismu, eklekticismu a metafyzickej jednostrannosti národníckych názorov.

Na adresu Michajlovského Lenin píše: „Tento filozof sa díva na spoločenské vzťahy čisto metafyzicky ako na jednoduchý agregát tých či oných inštitúcií, ako na prostý mechanický zhluk tých či oných javov. Vytíha jeden z takých javov — roľníckovo vlastníctvo pôdy v stredovekých formách — a myslí, že sa to dá takisto presadiť do akýchkoľvek iných foriem, ako sa tehly dajú preniesť z jednej budovy do druhej... Je mu cudzia, aby som hovoril Marxovým jazykom, dialektická metóda, ktorá zaväzuje posudzovať spoločnosť ako živý organizmus v jeho fungovaní a vývine“.¹

V súlade s týmito výhradami a s celostným, organickým chápaním spoločenského pohybu podstatu svojej dialektickej metódy vidí Lenin v tom, „... že spoločnosť sa posudzuje ako živý, v neustálom vývine sa nachádzajúci organizmus (a nie ako niečo, čo je mechanicky pospájané, a preto pripúšťa všemožné svojvoľné kombinácie jednotlivých spoločenských elementov), na skúmanie ktorého treba objektívnu analýzu výrobných vzťahov, vytvárajúcich určitú spoločenskú formáciu, výskum jej funkčných a vývinových zákonov“.²

Každá sociálno-ekonomická formácia ako živý organizmus predstavuje *kvalitatívne* vyhranený celok, ktorého povaha je určovaná v rozhodujúcej miere povahou ekonomickej štruktúry, kde však zároveň všetky komponenty tohto celku, teda aj štát, aj politické inštitúcie, celá nadstavba vrátane štruktúry a povahy spoločenského vedomia nesie znaky tejto kvality. Ekonomická štruktúra priamo alebo sprostredkovane ovplyvňuje všetky ostatné oblasti, teda aj štruktúru politických, kultúrnych a vedeckých inštitúcií, ako aj štruktúru spoločenského vedomia a zároveň sama absorbuje, prijíma, pohlcuje vplyv neekonomických komponentov, obohacuje sa ním, mení a rozvíja sa.

Túto kvalitatívnu osobitosť, vyjadrenú v špecifickej povahe vnútorných štruktúrnych väzieb všetkých zložiek spoločenského života v sociálno-ekonomickej formácii je potrebné prísne rešpektovať, ak nechceme v spoločenskom výskume upadať do subjektivismu. „Starší ekonómi nechápali povahu ekonomických zákonov, keď ich porovnávali so zákonmi fyzickými a chemickými — píše Lenin.

¹ V. I. Lenin, *Kto sú priatelia ľudu? Spisy I*, 167—168.

² Tamtiež, 147.

— Hlbšia analýza ukazuje, že sociálne organizmy sa navzájom práve tak hlboko odlišujú ako organizmy živočíchov a rastlín.³

Keď je to tak, je len prirodzené, že každá sociálno-ekonomická formácia má svoje vlastné špecifické zákony tak v ekonomickej oblasti, ako aj v iných oblastiach. „Marx popiera práve tú myšlienku, že zákony ekonomického života sú rovnaké pre minulosť, aj prítomnosť. Naopak, každé historické obdobie má svoje vlastné zákony“⁴, zdôrazňuje Lenin. Z toho vyplýva, že súbor či sústava poznatkov o určitej spoločensko-ekonomickej formácii predstavuje konkrétnu historickú pravdu o tejto formácii. Preto niet nijakých večných a nemenných právd o spoločnosti, a ani nemôže byť. Nemožno poznatky získané pri výskume jednej formácie prenášať do iných formácií. To platí aj pre Marxovu teóriu.

„Marxisti vždy preberajú z Marxovej teórie iba drahocenné metódy, bez ktorých nemožno vysvetliť spoločenské vzťahy, a teda kritérium svojho hodnotenia týchto vzťahov nevidia v abstraktných schémach a podobných nezmysloch, ale v jeho správnosti a zhode so skutočnosťou.“⁵

Kniha *Kto sú priatelia ľudu* ukazuje, že Marxova dialektická metóda sa stala v Leninových „rukách“ prostriedkom pravdivého zobrazenia ruskej skutočnosti a účinným nástrojom kritiky mechanistických a metafyzických názorov. Objektívne pravdivé poznanie ruských pomerov bolo prvou etapou Leninovej revolučnej činnosti. Týmto zobrazením si Lenin vytvoril teoretické predpoklady k prechodu do ďalšej etapy príprav, to znamená k výchove *subjektu* revolučnej premeny ruských pomerov — k príprave ruskej robotníckej triedy na splnenie jej dejinného poslania. V tejto etape práve *Materializmus a empiriokriticizmus* možno pokladať za také teoretické dielo, ktoré podobným spôsobom ako *Kto sú priatelia ľudu* v etape objektívne pravdivého poznania spoločenských pomerov v Rusku vytvára teoretickú základňu pre prípravu subjektívnych podmienok víťaznej revolúcie, to znamená, pre svetonázorovú výchovu robotníckej triedy a pre sformovanie ideových základov jej organizovaného predvoja — revolučnej robotníckej strany.

Azda ťažko uviesť presvedčivejší dôkaz o Leninovom chápaní významu filozofie v revolúcii, než je fakt, že aj vtedy, keď pravdivým poznaním objektívnej spoločenskej situácie smeroval k identifikácii progresívnych tendencií a síl, aj vtedy, keď bytostným stotožnením sa s robotníckym hnutím smeroval k vytvoreniu takých ideologických a organizačných foriem, ktoré by zaručili tomuto hnutiu víťazstvo — vychádzal z filozofického ozmyslenia tých úloh, ktoré stáli pred ním.

Bolo nemysliteľné, aby pri formulovaní ideologických princípov strany, pred ktorou stála „najrevolučnejšia zo všetkých úloh,“ Lenin jednoducho prevzal a opakoval filozofické závery, ku ktorým dospeli Marx a Engels v kritike Dühringa, Feuerbacha, Hegla a mladoheglovcov vtedy, keď medzi revolučne naladenými vrstvami ruskej spoločnosti nadobúdala čoraz väčší vplyv úplne nová forma idealizmu, vystupujúca pod názvom empiriomonizmu a empiriokriticizmu, pre-

³ Tamtiež, 148—149.

⁴ Tamtiež, 148.

⁵ Tamtiež, 172.

berajúca základné myšlienky machovského pozitivizmu. A bolo rovnako nemysliteľné propagandou upevňovať materialistický svetonázor vo vedomí stúpencov revolučného hnutia a nechať pritom bez povšimnutia empiriokriticizmus, ktorý práve v prostredí revolučne orientovaných ruských intelektuálov nachádzal priaznivú ozevu.

Pred Leninom sa vynorila v nájostnejšej nevyhnutnosti úloha vyrovnáť sa kriticky s empiriokriticizmom ako špecifickou formou subjektívneho idealizmu, a tak obrániť, upevniť a v nových podmienkach rozvinúť filozofiu dialektického a historického materializmu.

V kritike národníckych teórií mal Lenin do činenia s určitými objektívno-idealistickými prípadne mechanistickomaterialistickými názormi na povahu spoločenského života, najmä na povahu vtedajšej ruskej spoločnosti. V prípade empiriokriticizmu šlo o subjektívnoidealistický smer, ktorý sa sformoval ako jedna z alternatív, usilujúcich sa interpretovať ontologické, gnozeologické a metodologické problémy, vyvierajúce z ťažkostí, v akých sa fyzika ocitla na prelome storočia.

Keďže empiriokriticizmus bol subjektívnoidealistický smer a k idealizmu sklzával, resp. k idealizmu smeroval cez gnozeológiu, celá Leninova kritika, ako aj nové črty v pozitívnej interpretácii dialektiky sa pohybujú na pôde teórie poznania, týkajú sa dialektiky poznávacieho procesu.

Objavom prirodzenej a neskoršie umelej rádioaktivity, rozbitím atómu prenikla fyzika do oblasti takých javov, ktoré naskrze nebolo možné interpretovať z pozícií tej sústavy poznatkov, ktorú reprezentovala klasická fyzika. Ani elektrón, ani atóm nebolo možné pozorovať priamo, len sprostredkovane pomocou dômyselnej a čoraz zložitejšej experimentálnej prístrojovej výbavy. Z toho vyplynul zvýšený záujem o gnozeologické a metodologické otázky, o vzťah subjektu a objektu. Spolu s poznatkami klasickej fyziky sa dostali do ohniska sporov a pochybností aj tézy toho materializmu, ktorý vyrástol predovšetkým na úspechoch klasickej fyziky. Preto odborné diskusie o povahe atómu a elektrónu čoraz častejšie vyúsťovali do filozofických sporov o povahe hmoty, o vzťahu hmoty a energie, hmoty a vedomia. Hmota zmizla, zostala len energia, skutočnosť nie je taká, ako sa javí našim zmyslom, naše pocity sú iba symboly vyjadrujúce určité stránky skutočností, ktorá je vo svojom celku, v svojej podstate nedostupná nášmu poznaniu. To sú niektoré filozofické závery empiriokriticizmu, resp. pozitivizmu z krízy fyziky.

Pri analýze týchto názorov sa Lenin opierať predovšetkým o Engelsove diela, najmä o jeho polemický spis proti Dühringovi, a o Ludwiga Feuerbacha. Pravda, Engelsova argumentácia bola v podstate namierená proti objektívnoidealistickým formám idealizmu, zatiaľ čo povaha empiriokriticizmu si vyžadovala iný postup, inú argumentáciu. Aj v tomto prípade Lenin uplatnil dialektické hľadisko, ktoré mu umožnilo nielen nájsť skutočné príčiny krízy fyziky, ale naznačiť aj východisko z nej. A podarilo sa mu to nie preto, že by sa priamo pokúsil o riešenie odborných fyzikálnych otázok, ale len preto, že vedel správne vyriešiť *filozofické* otázky odborného fyzikálneho výskumu.

Zmizla nie hmota, zdôrazňuje Lenin, ale zmizli hranice, po ktoré fyzika

dosiaľ prenikla do poznania hmoty. Výsledky novej fyziky nevyvracajú materializmus vôbec — vyvracajú iba tú formu materializmu, ktorá bola spojená s úspechmi klasickej fyziky, t. j. mechanistický materializmus.

„Nová fyzika upadla do idealizmu hlavne a najmä preto, že fyzici nepoznali dialektiku. Bojovali proti metafyzickému (v Engelsovom, nie v pozitivistickom, t. j. humovskom zmysle tohto slova) materializmu, proti jeho jednostrannosti, »mechanickosti« a pritom vylievali z vane spolu s vodou aj dieťa⁶, konštatuje Lenin.

V dôsledku toho, že sa vo svetle poznatkov novej fyziky ukázali niektoré teórie klasickej fyziky ako neúplné, resp. povrchné alebo aj falošné, upadli fyzici do relativizmu, začali pokladať všetky poznatky za relatívne. Relativizmus machizmu vyúsťoval do agnosticizmu. V polemike proti Bogdanovovi píše Lenin: „Pre Bogdanova (ako aj pre všetkých machistov) uznávanie relatívnosti našich poznatkov *vylučuje* i priam najmenšie pripúšťanie absolútnej pravdy. Pre Engelsa absolútna pravda sa skladá z právd relatívnych⁷. Podľa Lenina „... historicky sú podmienené *hranice* približovania sa našich poznatkov k objektívnej absolútnej pravde, no nie je *podmienená* existencia tejto pravdy, nie je podmienené to, že sa k nej približujeme⁸“.

V dialektike absolútnej a relatívnej pravdy našiel Lenin kľúč nielen na vysvetlenie krízy fyziky, ale aj na vysvetlenie nevyhnutného pádu starého mechanistického materializmu. Krízu fyziky pokladal Lenin za ten medzník vo vývoji prírodných vied a filozofie, v ktorom sa stáva možným a nevyhnutným nahradiť starú formu materializmu novým materializmom, dialektickým. V knihe *Materializmus a empiriokriticizmus* rozpracoval Lenin gnozeologické princípy nového materializmu, čím zároveň pozitívne prekonal nielen gnozeológiu, ale aj ontológiu starého mechanistického materializmu. V tomto diele podaná definícia hmoty opúšťa úzko substancialistické hľadisko holbachovského materializmu. Zdôraznením princípu, že jediná „vlastnosť“ hmoty, s ktorou stojí a padá filozofický materializmus, je vlastnosť jestvovať nezávisle od vedomia, Lenin prerušuje metodologickú tradíciu starého materializmu, koncepcie ktorého boli príliš poplatné induktívnym zovšeobecneniam a priamočiarym extrapoláciám z poznatkov prírodných vied a nevedeli výrazne diferencovať medzi povahou odborných a filozofických zovšeobecnení. Svojou definíciou hmoty otvára Lenin široký priestor pre samostatný a relatívne nezávislý výskum štruktúrnych a iných vlastností hmotných objektov a poskytuje zároveň teoretickú bázu pre pochopenie dialektickej povahy vzájomných vzťahov medzi filozofiou a špeciálnymi vedami, pričom sám výslovne varuje pred metódou „krátkych spojení“ medzi týmito dvoma vednými oblasťami. Touto koncepciou hmoty a na ňu nadväzujúcou dialektikou absolútnej a relatívnej pravdy Lenin zároveň prekonáva machistický subjektívny idealizmus. Špecifická povaha empiriokriticizmu vyžadovala samostatný, tvorivý prístup k jeho kritike. Vďaka tomu Lenin sa skutočne originálnym

⁶ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*. Spisy 14, 234.

⁷ Tamtiež, 118.

⁸ Tamtiež, 119.

spôsobom vyrovnal s vtedajšími formami idealizmu a metafyziky a v nových historických podmienkach obhájal a rozvinul materialistický svetonázor.

Najvšeobecnejšiu, najucelenejšiu predstavu o povahe Leninovej dialektiky si možno urobiť podľa jeho poznámok a výpiskov z diel, ktoré študoval v predvečer revolúcie, na začiatku prvej svetovej vojny. *Filozofické zošity* nie sú samostatným dielom a Lenin ani neuvažoval o ich knižnom vydaní. Sú to výpisky zo študovaných diel, poznámky a komentáre k vypísaným pasážam. Avšak skutočnosť, že podstatnú časť Filozofických zošitov zaberajú konšpekty z diel Hegla, Feuerbacha a Plechanova, dvíha Filozofické zošity do takej významovej roviny ako hociktoré iné samostatné teoretické dielo. Práve Filozofické zošity poskytujú najpresvedčivejšie dôkazy o samostatnosti a originalnosti Leninovej cesty od starého mechanistického materializmu a od špekulatívneho idealizmu k dialektickému materializmu. V kritických poznámkach na okraj študovaných diel sa zároveň odzrkadľujú skúsenosti nadobudnuté v predchádzajúcich teoretických sporoch, aj v praktickom revolučnom hnutí. Práve preto možno povedať, že napriek fragmentárnej podobe, Leninove Filozofické zošity reprezentujú vzräté filozofické dielo, kde v relatívne zavŕšenej podobe sú zhrnuté základné princípy Leninovej filozofie. Medzi týmito princípmi zaujímajú otázky dialektiky prvoradé miesto a prvoradý význam.

Je príznačný už sám fakt, že po vypuknutí prvej svetovej vojny, ktorá vyostрила sociálne protiklady v európskych krajinách, ale najmä v Rusku, sa Lenin podujíma študovať Heglovu filozofiu, najmä jeho dialektiku. Je nepochybné, že mu pritom išlo predovšetkým o dialektiku, teda o domyslenie, dotvorenie tej metódy, ktorú tak majstrovsky uplatnil pri analýze ruskej skutočnosti a v kritike empiriokriticizmu. S tým rozdielom, že dialektiku tu nerozvíja ako moment riešenia určitého konkrétneho problému, ale viacej sa snaží dotvoriť túto metódu do najvšestrannejšej podoby. Avšak opäť nie kvôli dialektike, ale vzhľadom na dialektiku ako metódu revolučnej premeny sveta, so zreteľom na potreby revolučnej praxe. Hlavným dôvodom totiž, prečo práve v tomto období pristupuje Lenin k štúdiu dialektiky, teda k práci zdanlivo odťažitej, vzdialenej bezprostredným potrebám každodenného boja, je príprava na nezvratne sa blížiacu revolúciu.

Vo Filozofických zošitoch sa Lenin zaoberá aj objektívnou, aj subjektívnou dialektikou. Predsa však vzniká dojem, že dialektike poznania venuje viacej pozornosti. Možno je to podmienené povahou Heglovej Vedy o logike, ale zdá sa viacej pravdepodobné, že presunom ťažiska na dialektiku poznania Lenin celkom zámerne sleduje tú istú tendenciu, ktorú tak výrazne vyjadril už v *Materializme a empiriokriticizme*, totiž tendenciu pripraviť na revolúciu robotnícku triedu ako rosiťela revolučnej aktivity, ako subjekt revolučnej premeny sveta. V intenciách tohto zámeru uplatňujú sa tu v porovnaní s prácami *Kto sú priatelia ľudu...* a *Materializmus a empiriokriticizmus* určité nové momenty v Leninovom záujme o otázky objektívnej dialektiky.

V knihe *Kto sú priatelia ľudu...* sledoval Lenin predovšetkým dialektiku sociálno-ekonomickej formácie ako organického celku na rozdiel od kvalitatívne odlišnej povahy inej, feudálnej formácie. Povaha národných teórií si vyžado-

vala, aby Lenin v štruktúrálnych väzbách ekonomickej základne, ako aj nadväbových inštitúcií upozorňoval na tie momenty, ktoré sa podieľali na formovaní kvality danej formácie a nachádzali sa s ňou vo vzájomnom súlade.

V predvečer revolúcie však už nešlo o kvalitatívne rozhraničenie dvoch sociálno-ekonomických formácií, ale o pravdivé poznanie jednej formácie — kapitalistickej. V tejto formácii teraz neprítahovali Leninovu pozornosť tie momenty, ktoré formujú vnútornú zladenosť vo fungovaní tohto celku, ale predovšetkým tie, ktoré v danej etape tak vyzývavo a kriklavo dokazovali vnútornú protirečivosť a konfliktnosť kapitalistického zriadenia.

Vnútorné protirečenia kapitalizmu, prirodzene, poznal Lenin dávno predtým. No jemu teraz nešlo iba o poznanie daného stavu. Išlo mu o poznanie vnútorných *vývinových tendencií* kapitalizmu, o teoretické vyjadrenie tej etapy, ktorou kapitalizmus prešiel od Marxových čias, a to nielen v Rusku, ale v celosvetovom meradle. V tomto zmysle možno Leninovo štúdium dialektiky, ktorého výsledky sú fragmentárne zachytené vo Filozofických zošitoch, pokladať za súčasť teoretickej a metodologickej prípravy k dielu Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu. A možno povedať, že aký nesporný je Leninov prínos k poznaniu kapitalizmu v jeho imperialistickom štádiu, taký nesporný zostáva jeho prínos k pochopeniu a rozvinutiu dialektiky v porovnaní s výsledkami, ku ktorým dospeli jeho učitelia.

Skúsenosti z teórie a praxe revolučného hnutia za posledné polstoročie úplne potvrdzujú pravdivosť Leninovej myšlienky, že dialektika je dušou marxizmu a že jej podstatu možno definovať ako učenie o jednote protikladov. Vždy a všade, kde sa opustila dialektika a poprela sa jednota protikladov, dochádzalo k metafyzickým a mechanistickým jednostrannostiam v teórii, ktoré v ideologickej sfére nevyhnutne vyúsťovali do odklonu od Marxovho a Leninovho učenia. Pomer k dialektike, pochopenie skutočnosti ako jednoty protikladných určení zostáva aj teraz najcitlivejším barometrom a najosvedčenejším skúšobným kameňom marxistického a leninského postoja.

Potrebné je zdôrazniť, že keď Lenin hovorí o dialektike, tak nezužuje jej platnosť na sféru objektívnej skutočnosti, ale má na mysli aj metodologické závery z pôsobenia poznaných objektívnych dialektických zákonitostí, aj dialektiku poznávacieho procesu. Dialektiku poznávacieho procesu a dialektickú metódu objasňoval Lenin vždy v tesnej súvislosti k dialektike objektívnej skutočnosti, no zároveň oveľa detailnejšie domýšľal jej momenty. Leninov podiel a prínos k osvetleniu dialektiky poznania treba zdôrazniť aj preto, že práve v nepochopení tejto, teda subjektívnej dialektiky videl Lenin hlavnú príčinu nesprávnej interpretácie dialektiky vôbec, hlavnú príčinu mechanistických a jednostranných názorov. V nepochopení dialektickej povahy poznania videl Lenin základný nedostatok materializmu.

„Dialektika ako *živé*, mnohostranné (pričom sa počet stránok ustavične zvyšuje) poznanie s nekonečným počtom odtienkov pri každom pristupovaní, približovaní sa ku skutočnosti (s filozofickým systémom, ktorý z každého odtienku vyrastá v celok), toto je ten nekonečne bohatý obsah v porovnaní s »meta-

fyzickým« materializmom, ktorého základnou *chybou* je to, že nevie aplikovať dialektiku na Bildertheorie, na proces a vývin poznania“.⁹

Ak v *Materializme a empiriokriticizme* sa Lenin v podstate obmedzil na dialektiku absolútnej a relatívnej pravdy v procese poznania, vo Filozofických zošitoch sa sústreďuje najmä na dialektiku pojmov, na dialektiku všeobecného a jednotlivého, konkrétneho a abstraktného, na dialektiku poznania v jednote s dialektikou ľudskej praxe. Poznámky, venované týmto otázkam, svedčia o tom, ako Lenin svojím osobitným, samostatným postupom a spôsobom využíval podnety Heglovej filozofie na to, aby súčasne s kritickými výhradami formoval vlastnú pozitívnu materialistickú a dialektickú teóriu poznania. Z hľadiska vlastného tvorivého prekonávania a kritického vyrovnávania sa s Heglovou filozofiou oprávnenne kritizuje Plechanova, ktorý jednoducho *odmietol* kantizmus a agnosticizmus namiesto toho, aby ho *opravoval* tým, že by ho zároveň prehlboval. Plechanovova negácia bola metafyzická, Leninova dialektická.

Štúdium Heglovej filozofie vo viacerých smeroch umožnilo Leninovi vytvoriť si kritický odstup voči Plechanovovi, ktorý bol jeho predchodcom v rozpracúvaní otázok marxistickej filozofie v Rusku. Lenin mu vyčíta predovšetkým metafyzickosť, neznalosť dialektiky a dialektiky poznania zvlášť. Proti Plechanovovej — ale nielen jeho! — redukcii dialektiky na dialektiku objektívnej skutočnosti Lenin zdôrazňuje: „*Práve* dialektika je teória poznania (Hegla a) marxizmu: a tejto »stránke« veci (to nie je »stránka« veci, lež *podstata* veci) nevenoval pozornosť Plechanov, o iných marxistoch už ani nehovoriac“.¹⁰

Nakoľko ignorovanie subjektívnej dialektiky nevyhnutne smeruje k povrchnej a skreslenej interpretácii objektívnej dialektiky, to Lenin opäť ukázal na Plechanovových názoroch. Vinou nedialektického, pasívnonazeravého chápania teórie odrazu chápal Plechanov dialektiku ako zavŕšený a uzavretý súbor poznatkov, v dôsledku čoho sa mu celá ďalšia práca na dialektike zúžila na *ilustráciu* jednotlivých čŕt vhodne vybranými *príkladmi* z prírodných alebo spoločenských vied.

Mechanicizmus v teórii poznania najčastejšie vystupoval a vystupuje v podobe absolutizácie jednostranných abstraktných určení, pričom sa tieto určenia berú často izolovane, bez vzťahu k určitému konkrétnemu celku, odtrhávajú sa od neho a v tejto podobe sa stávajú často predmetom svojoľnej manipulácie. Práve týmto tendenciam chcel Lenin čeliť, keď v rámci dialektiky poznania venoval prednostnú pozornosť práve dialektike všeobecného a zvláštneho (jednotlivého) a dialektike konkrétneho a abstraktného.

„Všeobecné existuje len v jednotlivom, prostredníctvom jednotlivého. Každé jednotlivé je (tak či onak) všeobecné. Každé všeobecné je (čiastočkou alebo stránkou, alebo podstatou) jednotlivého. Každé všeobecné iba približne zahŕňa všetky jednotlivé predmety. Každé jednotlivé len neúplne vchádza do všeobecného atď. atď.“¹¹

Na okraj Heglovej interpretácie Platónovej filozofie si Lenin poznamenáva:

⁹ V. I. Lenin, *Filozofické zošity*. Spisy 38, 387.

¹⁰ Tamtiež, 386.

¹¹ Tamtiež, 385.

“Význam *všeobecného* je protirečivý: všeobecné je mŕtve, je nečisté, neúplné, etc. etc., ale je tiež len *stupňom* k poznaniu *konkrétneho*, lebo konkrétne nikdy nepoznáme úplne. *Nekonečná* suma všeobecných pojmov, zákonov etc. dáva *konkrétne* v jeho úplnosti”.¹²

Dialektika pojmov je pre Lenina istou paralelou dialektiky vecí. Nie sú to dva nezávislé rady procesov „Pohyb poznania k objektu môže ísť vždy len dialekticky: ustúpiť, aby sme istejšie zasiahli — ... Čiary zbiehajúce sa a rozbiehajúce sa: kruhy dotýkajúce sa navzájom. Knotenpunkt (pozn. pod čiarou: uzol, uzlový bod) = prax človeka a ľudských dejín”,¹³ píše Lenin. Teda ľudská prax je tým procesom, v ktorom sa ako v uzle stretávajú obe línie: dialektika poznania a dialektika objektívneho diania. Vďaka tomuto „uzlovému“ postaveniu je prax práve tak objektívnou *ontologickou* kategóriou, ako aj gnozeologickou. Je v svojej najvnútornejšej podstate protirečivou kategóriou vyjadrujúcou nielen protirečivosť pojmu, ale aj skutočné, reálne protirečenie. Preto v pochopení dialektiky ľudskej praxe je kľúč k pravdivej interpretácii objektívnej, ako aj subjektívnej dialektiky. V nepochopení dialektiky praxe je posledná príčina každej mechanistickej a metafyzickej jednostrannosti tak v chápaní objektívnej skutočnosti, ako aj v chápaní poznania.

V pojme praxe ako uzlového bodu, v ktorom sa stretávajú a neoddeliteľne viažu k sebe dve línie dialektiky: subjektívna a objektívna, dospieva Lenin iným spôsobom v odlišných podmienkach k takému záveru, k akému Marx došiel v svojich filozofických prácach.

Filozofickými zošitami Lenin završuje svoju negáciu starého materializmu a vtedajšieho idealizmu či už v podobe Heglovej filozofie, alebo empiriokriticizmu. Revolučná riava dejín, ktorá prepukla v októbri tisícdeväťstosedemného roku, neumožnila už Leninovi uvoľniť sa pre filozofickú prácu. Jeho dialektika nachádza v ďalšom vývine výraz viacej ako dialektika činu než ako explicite a filozofickými zreteľmi rozpracovaná teoretická koncepcia. Avšak svoju blízkosť s tým teoretickým výrazom, aký reprezentujú Filozofické zošity (a iné diela), si vždy zachováva.

K jednému citátu z Heglovej Logiky pripojil Lenin poznámku, ktorá sa stala všeobecne známa. Hovorí v nej, že Marx síce nezanechal Logiku s veľkým L, zato však zanechal logiku Kapitálu. S obmenou by sme mohli povedať: Lenin nezanechal Dialektiku s veľkým D, avšak zanechal dialektiku kapitálu v štádiu imperializmu, zanechal dielo, ktoré vo svojom celku vyjadruje dialektiku revolučného pohybu, dialektiku prvej víťaznej proletárskej revolúcie a dialektiku pretvorenia jej výsledkov do organizačných foriem prvého socialistického štátu na svete. Skúmať dialektiku tohto revolučného činu — to zostáva trvalou úlohou marxisticko-leninskej filozofie.

Lenin však okrem toho zanechal pomerne rozsiahle filozofické úvahy o dialektike. Niektorých z nich sa dotkol tento referát. Lenin však okrem toho zanechal mnoho podnetov a návrhov na ďalšie rozvíjanie dialektiky. Pritom, žiaľ, nemožno povedať, že by odvtedy, čo Lenin završil svoje dielo, marxistickí filo-

¹² Tamtiež, 297.

¹³ Tamtiež, 297.

zofii boli badateľne pokročili v rozpracúvaní dialektiky. Preto by sme mali prijať sté výročie narodenia V. I. Lenina ako impulz k naplneniu a ďalšiemu rozvíjaniu jeho filozofie, zvlášť jeho dialektiky ako duše marxizmu. Zaväzujú nás k tomu naša príslušnosť k veľkej rodine marxistických filozofov a nie menej aj teoretické úlohy spojené so súčasnými potrebami socialistickej výstavby a svetového revolučného hnutia.

ЛЕНИНСКАЯ БОРЬБА ЗА ДИАЛЕКТИКУ ПРОТИВ МЕХАНИЦИЗМА

Элена Филова

Обычно в литературе практико-революционную и теоретическую деятельность Ленина обозначают как применение, аппликацию или конкретизацию учения Маркса и особенно марксовской диалектики. Хотя это и верно, однако в данной формулировке утрачивается творческий вклад Ленина в познание и применение диалектики. Предметом данной статьи как раз и является ленинское творческое обогащение марксистской диалектики.

В творчестве Ленина выделяются три значительных этапа формирования диалектического понимания действительности и диалектического метода. Это — одновременно три значительных этапа в развитии революционного движения в России.

Первый этап включает в себя период до революции 1905 года, когда Ленин непосредственно на рубеже веков вступает в революционное движение, видя главное условие его успешного развития в правдивом познании русских условий, в научной идентификации решающей силы этого движения, но и всей его структуры, всех его составных частей. Ленинские экономические, юридические и социологические статьи этого периода теоретически завершаются в произведении „Что такое „друзья народа“...?“, в котором Ленин глубоко анализирует противоречия полуфеодалных условий и наряду с критикой механицизма и эклектицизма народнических теорий формулирует принципы диалектического метода как единственного метода, который может обеспечить истинное познание.

Второй этап включает в себя период формирования революционной партии рабочего класса, его можно считать этапом теоретического, идеологического вооружения главного субъекта революции — рабочего класса и его организованного авангарда — революционной рабочей партии. Теоретические принципы материализма как мировоззрения рабочего класса Ленин защитил в борьбе с субъективно-идеалистическими направлениями эмпириокритицизма и эмпириомонизма. В своем произведении „Материализм и эмпириокритицизм“ Ленин посредством развития диалектики абсолютной и относительной истины, а также диалектического понимания материи и сознания отстоял материалистический монизм революционного мировоззрения.

Наиболее богатый теоретический вклад в познание диалектики вносят его произведения, написанные в период непосредственной подготовки Великой Октябрьской социалистической революции, особенно „Империализм, как высшая стадия капитализма“ и „Философские тетради“.

Elena Filová

Lenin's practical-revolutionary and theoretical activity is in literature usually referred to as an application or concretization of Marx's teaching and especially of Marx's dialectics. This, of course, is not wrong, but in such a formulation Lenin's *creative contribution* to knowledge and to application of dialectics disappears. The present essay concentrates upon this creative enrichment of Marxist dialectics.

In Lenin's work there are three important stages of forming the dialectical conception of reality and the dialectical method. They are, at the same time, three important stages in the development of the revolutionary movement in old Russia.

The first stage comprises the period before the revolution of 1905 when Lenin, immediately before the turn of the century, entered the revolutionary movement and saw the chief condition of its successful development in the truthful knowledge of the Russian conditions in the scientific identification of the decisive force of this motion, but also of the whole structure of all its components. Lenin's economic, juristic and sociological studies of this period theoretically flowed into the work „Who Are the Friends of the People?“ where Lenin presents a penetrating analysis of the contradictions of the half-feudal conditions and parallelly with the critique of mechanicism and eclecticism of the narodnik theories he formulates the principles of the dialectical method as the only one that can secure truthful knowledge.

The second stage comprises the period of building up the revolutionary party of the working class and may be taken for a stage of a theoretical, ideological armament of the main subject of revolution — the working class and its organized vanguard — the revolutionary working-class party. The theoretical principles of materialism as the working-class view-of-the-world was defeded by Lenin in the clash with the subjectiveidealistic streams of empiriocriticism and empiriomonism. His work „Materialism and Empiriocriticism“ by means of developing the dialectics of absolute and relative truth as well as of dialectical matter and consciousness defeded materialistic monism of the revolutionary view-of-the-world.

The richest contribution to the knowledge of dialectics is represented by Lenin's works from the period of immediate preparations for the Great October Socialist Revolution, especially „Imperialism as the Highest Stage of Capitalism“ and „Philosophical Notebooks.“